

Magdalena Trzcinka✉

Atrakcyjność turystyczna i możliwości zagospodarowania schronów na obszarze gminy Turośl

Streszczenie. Głównym celem artykułu jest przedstawienie stopnia atrakcyjności turystycznej i możliwości zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego schronów należących do rejonu umocnień Galindestellung na obszarze gminy Turośl w województwie podlaskim w opinii lokalnej ludności i grupy potencjalnych turystów zamieszkujących Polskę. W części teoretycznej przedstawiono fortyfikacje rejonu Galindestellung (w tym znajdujące się w gminie Turośl). Część empiryczna oparta została na badaniu z zastosowaniem metody sondażu diagnostycznego z udziałem 888 osób. Na jego podstawie można zauważyć, że schrony mają potencjał turystyczny, nawet bez odpowiedniego zagospodarowania oraz stanowią ważny element tożsamości lokalnej ludności. Obiekty te mogą być również przekształcone w wiele rodzajów atrakcji turystycznych.

Słowa kluczowe: fortyfikacje, schron, atrakcyjność turystyczna, zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne

Wstęp

Gmina Turośl to typowy obszar wschodniej Polski – dominacja rolnictwa, niski poziom zagospodarowania turystycznego oraz aktywności turystycznej, która, z racji wykonywanej przez mieszkańców tego obszaru profesji, ogranicza się głównie do kilkugodzinnych wyjazdów do najbliższych regionów. Jednocześnie obszar ten ma zabytki religijne, walory naturalne oraz problematyczne dziedzictwo w postaci schronów katalogowych zbudowanych przez Rzeszę Wielkoniemiecką, którym uwagę poświęcają niestety głównie młodzież (w celach towarzyskich) i wandalę.

Celem opracowania jest przedstawienie, czy schrony gminy Turośl są postrzegane jako atrakcyjne w opinii lokalnej ludności i potencjalnych turystów oraz czy według tych grup istnieją jakiegokolwiek możliwości zagospodarowania obiektów i wykorzystania ich w celach gospodarczych, w tym przede wszystkim rozrywkowo-turystycznych, mogących przyczynić się w ten sposób do zaprzestania niszczenia fortyfikacji.

Przegląd literatury

Za turystykę militarną powszechnie uznaje się „podróże turystyczne mające za cel uzyskanie osobistego doświadczenia lub edukację, w których istotną częścią programu, decydującą o podjęciu podróży lub udziale w niej, jest zwiedzanie miejsc i obiektów o charakterze obronnym lub związanych z dziejami konfliktów zbrojnych, a także wojska

✉ magdalenatrzcinka9@gmail.com

i uzbrojenia, dowódców i żołnierzy” (Rohrscheidt, 2016, s. 154), m.in. fortów, twierdz, muzeów i ekspozycji o tematyce militarnej, pól bitewnych i miejsc martyrologii, cmentarzy wojennych i wojskowych itp. (Jędrzyśiak i Rohrscheidt, 2011, s. 185-217). Do tego typu turystyki można zaliczyć także festyny, jarmarki, zloty wojskowe czy pokazy sprzętu wojskowego. Turystyka militarna zawiera w sobie również elementy *dark tourismu*, będącego „podróżami do miejsc, które są w całości lub częściowo motywowane przez pragnienie rzeczywistego lub symbolicznego spotkania ze śmiercią, w szczególności śmiercią gwałtowną” (Seaton, 1996, s. 240).

Jedną z destynacji turystyki militarnej jest obszar Warmii i Mazur – ze względu na bogactwo krzyżackich zamków oraz schronów zbudowanych przez Rzeszę Wielkoniemiecką w latach 30. XX w. Duża liczba schronów na tym obszarze wynika z przyjętej formy obrony poprzez linearne rozmieszczenie fortyfikacji (niem. *Stellung*) o charakterze bojowym i biernym (Chorzępa, 2005, s. 17). Aby usprawnić ich budowę, poprzez skrócenie jej czasu oraz obniżenie kosztów, niemiecki sztab generalny wprowadził standaryzację schronów, z czego najczęściej wykorzystywane były obiekty z rodziny Regelbau (Aufmann, 2019a).

Powodem tak dużej liczby schronów na obszarze Mazur jest utworzona w 1939 r. granica między Rzeszą Wielkoniemiecką a ZSRR (Aufmann, 2019b). W tym czasie powstała również pozycja obronna Narew-Pisa, określana inaczej Galindestellung (pol. pozycja Pisy), jako część większej Mazurskiej Linii Obronnej, mającej na celu ochronę Prus Wschodnich – umocnienia graniczne tego terenu określano mianem Grenzstellungen (pol. umocnienia graniczne) (BunkerSite – Galindestellung (Festung Dienststelle Lötzen), 2008). Gallindestellung podległy był urzędowi fortyfikacyjnemu znajdującemu się w Giżycku, aczkolwiek niektórzy autorzy przypisują go do oddziału olsztyńskiego (Rużewicz, 2006, s. 136).

Rejon umocnień Narew-Pisa opierał się na punktach oporu składających się ze schronów biernych i bojowych, umiejscowionych przy drogach kołowych (Burk, 1993, s. 201, za: Żywiczyński, 2014, s. 151-152). W wyniku wojennych braków w zaopatrzeniu fortyfikacje te są mniejsze i uboższe w porównaniu do tych z północy kraju. Najważniejszymi punktami linii były miejscowości: Pisz, Jeże, Koziół, Turośl i Zbójna (BunkerSite – Galindestellung (Festung Dienststelle Lötzen), 2008).

Na początku 1945 r. schrony straciły na znaczeniu militarnym. Po II wojnie światowej Armia Czerwona, a później Wojsko Polskie, podjęły się skatalogowania fortyfikacji Prus Wschodnich w celu ich wtórnego wykorzystania (niekoniecznie bojowego), w wyniku której sporządzono opisy obiektów (zawierające niestety wiele niezgodności w liczbie i typach schronów). W planach był również ich remont i renowacja (Żywiczyński, 2014, s. 153-157). W następnych latach schrony jednak przestały interesować przedstawicieli władzy i ludność.

Linia umocnień Galindestellung nie przetrwała do obecnych czasów bez szwanku. Niektóre schrony uległy zasypaniu lub zostały wysadzone, a pozostałe zachowane obiekty zostały rozgrabione z wyposażenia, także drzwi oraz okablowania, przez ludność cywilną w celach handlowych. Większość fortyfikacji jest zapomniana, zarośnięta lub zniszczona i zaśmiecona.

Schrony w gminie Turośl znajdują się na obszarze miejscowości: Adamusy (w tym w ich części Podgórze), Trzczańskie, Ptaki i Turośl (gdzie miejsce lokalizacji schronów określane jest jako Góra Dyliki). Obiektów łącznie jest 22, z czego w samej Turośli są tylko 2 schrony. Rozmieszczenie przestrzenne wszystkich fortyfikacji gminy przedstawiono na rysunku 1.

Rysunek 1. Rejon umocnień Galindestellung na obszarze gminy Turośl

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Jarzyło (2010).

Mapa została stworzona za pomocą rejestratora GPS w Google Maps, co pozwoliło na bardzo dokładne przedstawienie lokalizacji obiektów. W ramach Galindestellung na obszarze gminy Turośl znajdują się:

- 4 Regelbau 501,
- 2 Regelbau 514,
- 1 Regelbau 105,
- 12 schrony bierne dla 1 drużyny piechoty,
- 2 schrony dla armaty przeciwpancernej,
- 1 MG-Schartenstand D.

Schrony są zapomnianym dziedzictwem kulturowym gminy, rozgrabionym oraz, w pojedynczych przypadkach, zaśmieconym i zniszczonym przez wandalów (m.in. pomazane ściany). Są odwiedzane przez młodzież w celach towarzyskich lub hobbystów (Kamil DBS, 2020).

Metody badań

Aby kompleksowo zrealizować cel badawczy, przeprowadzono badanie empiryczne – sondaż diagnostyczny.

Kwestionariusz badania ankietowego składał się z 22 pytań dla grupy potencjalnych turystów oraz 29 pytań dla mieszkańców gminy Turośl. Pytania dotyczyły m.in. aktywności turystycznej respondentów, stopnia ich zainteresowania turystyką militarną, oceny atrakcyjności turystycznej walorów naturalnych i antropogenicznych znajdujących się na obszarze gminy oraz możliwości zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego schronów. Wykorzystano także liczne źródła wtórne poświęcone turystyce kulturowej, militarnej, linii umocnień Galindestellung oraz blogi internetowe hobbystów militarnych.

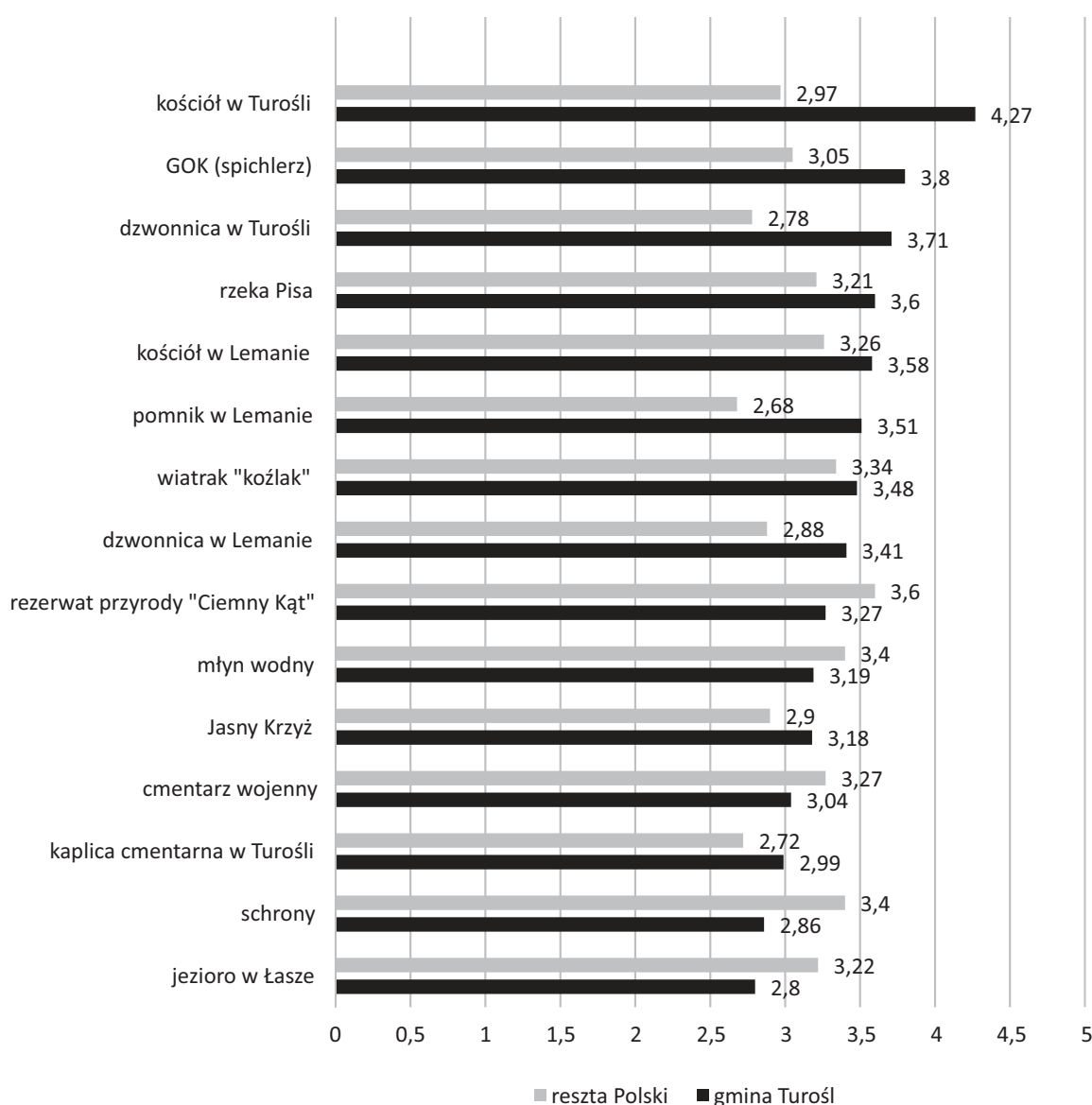
W badaniu ankietowym wzięło udział łącznie 888 respondentów w ramach doboru przypadkowego – 95 mieszkańców gminy Turośl oraz 793 osoby mieszkające na pozostałym terenie Polski, stanowiące grupę potencjalnych turystów omawianego obszaru. Zdecydowaną większość z nich stanowiły kobiety (76%). Biorąc pod uwagę wiek ankietowanych, można zauważyć wyraźną różnicę: średnia wieku mieszkańców gminy Turośl to 38 lat, a mieszkańców innych gmin to 34 lata. Dominanta w obu grupach to kolejno: 45 i 23 lata. Następną różniącą grupy badanych cechą było wykształcenie: mieszkańcy gminy Turośl w większości mieli wykształcenie średnie (42%) i zasadnicze zawodowe (29%), a mieszkańcy innych gmin w większości (68%) wykształcenie wyższe.

Wyniki badań

Zdecydowaną cechą różnicującą respondentów była ich aktywność turystyczna, która przekłada się na ich podejście do turystyki, co widać w dalszym omówieniu wyników badania ankietowego. Tylko 59% mieszkańców gminy Turośl było aktywnych turystycznie, na co głównie składały się rzadkie wyjazdy w skali roku do sąsiednich województw (63%). Powodem takich wyników jest przede wszystkim profesja ankietowanych – rolnictwo, z którym wiąże się obowiązek codziennej opieki nad zwierzętami gospodarczymi, ale również ich słaba sytuacja finansowa. Opozycją do tego byli respondenci spoza gminy Turośl, aktywni turystycznie w 98%, wyjeżdżający kilka razy w roku, głównie za granicę lub do dalszych (niebędących sąsiednimi) województw w Polsce.

Z kolei tym, co łączyło obie grupy badawcze, było podejście do turystyki militarnej. Obiektami najbardziej kojarzonymi się ankietowanym z nią są kolejno: schrony (69,6% mieszkańców gminy Turośl oraz 72% grupy potencjalnych turystów), forty i twierdze (46,4% oraz 67,6%) i zamki (35,7% oraz 34,6%). Wszyscy respondenci wykazali się niskim (aczkolwiek bliskim umiarkowanemu) stopniem zainteresowania uczestnictwem w turystyce militarnej (odpowiednio 2,64 i 2,7 w skali od 1 do 5), zatem rzadko odwiedzają oni obiekty militarne podczas wyjazdów turystycznych.

Kolejną cechą różnicującą obie grupy badawcze była ocena atrakcyjności turystycznej walorów przyrodniczych i kulturowych gminy Turośl. Lokalna ludność najbardziej doceniła zabytki religijne i historyczne, co świadczy o ich lokalnym patriotyzmie i wysokim znaczeniu wiary, z kolei mieszkańcy pozostałych gmin Polski, na podstawie fotografii obiektów, najwyżej ocenili obiekty techniczne i przyrodnicze, co może znaleźć uzasadnienie w wysokiej aktywności turystycznej respondentów. Zaskakiwać może niska atrakcyjność turystyczna schronów w oczach lokalnej ludności. Wynika to z podejścia bardziej pragmatycznego do tychże obiektów – funkcji schronienia, traktowania ich w bardziej poważny sposób (lokalne dziedzictwo historyczne) niż rozrywkowy (turystyka). Szczegółowe wyniki w tym zakresie zostały przedstawione na wykresie 1.

Wykres 1. Atrakcyjność turystyczna obiektów znajdujących się na obszarze gminy Turośl w opinii respondentów (w skali 1-5, gdzie 1 było oceną najniższą, a 5 najwyższą)

Źródło: badanie własne.

Aż 77% ankietowanych z gminy Turośl uważało, że schrony bez jakiegokolwiek zagospodarowania mogą interesować turystów, ale jednocześnie 76% było zdania, że mogłoby się ono przyczynić do zwiększenia atrakcyjności obiektów. W obu grupach respondentów (56% z gminy Turośl i 57% z pozostałych gmin w Polsce) większość opowiedziała się za zagospodarowaniem fortyfikacji. Znaczna część osób (około 1/3 w obu grupach badawczych) nie miała zdania na ten temat. Najczęstszymi sugestiami aranżacji obiektów były:

- obiekty muzealne (z dużym naciskiem na usługi przewodnickie i autentyczne odtworzenie wnętrza obiektów),
- obiekty gastronomiczne,
- escape roomy,
- obiekty noclegowe,
- bazy paintballu, ASG, laser tagu,
- miejsca gier terenowych, np. podchodów,
- miejsca zajęć survivalowych,
- obiekty należące do szlaku turystycznego.

Powyższe sugestie są dość standardowe. W badaniu, które przeprowadziła Janeczko i Heise (2013, s. 141), najczęściej wskazywana była bowiem ścieżka edukacyjna lub szlak (72% ankietowanych) oraz muzeum (49% ankietowanych). Wskazania zagospodarowania bardzo często ograniczały się do uprzątnięcia obiektów i ich otoczenia oraz oznakowania ich tablicami informacyjnymi. Gdyby jednak do zagospodarowania miało dojść, to według respondentów kluczowe jest uwzględnienie punktu gastronomicznego (70,5% respondentów z gminy Turośl oraz 53% z pozostałych gmin w Polsce), atrakcji dla dzieci (odpowiednio 34,7% i 45,6%) oraz toalet (29,5% i 43,8%) i parkingów (28,4% i 36,6%).

Podsumowanie

Schrony rejonu umocnień Galindestellung w gminie Turośl stanowią dość problematyczne dziedzictwo kulturowe. Ograbione, zaśmiecone i zniszczone przez wandalów, a przede wszystkim zapomniane, na pozór nie stanowią obiektów atrakcyjnych turystycznie, przede wszystkim dla lokalnej ludności, która w badaniu wykazała się przeciwnymi poglądami na temat potencjału turystycznego obiektów. Z jednej strony są to dla nich cenne pamiątki z czasów II wojny światowej, mające duże znaczenie w budowaniu tożsamości miejsca, a z drugiej są swego rodzaju kłopotem dla gminy. Problematyczna okazała się również kwestia zagospodarowania fortyfikacji – czy ograniczyć się do ich sprzątnięcia, czy jednak zaaranżować je jako muzea lub obiekty rozrywkowe, np. escape roomy.

Mniej wahającą się grupą badawczą byli potencjalni turyści, którzy, na podstawie fotografii dołączonych do kwestionariusza ankiety, ocenili schrony jako interesujące oraz wykazali się pozytywnym nastawieniem co do zaaranżowania ich w celach turystycznych.

Gdyby kiedykolwiek miało dojść do przełożenia powyższych badań w cele praktyczne, osoby się tego podejmujące będą musiały znaleźć złoty środek oraz mieć na celu przede wszystkim podjęcie przedsięwzięcia chroniącego te obiekty przed zniszczeniem, co mogłoby się wiązać z oczyszczeniem obiektów i zamknięciem ich dla zwiedzających.

Literatura

- Aufmann, F. (2019). Regelbau – schron o typowej konstrukcji i wyposażeniu (1937-1938). Pobrano z: <http://hauba.pl/regelbau-schron-o-typowej-konstrukcji-i-wyposazeniu/> (dostęp: 04.07.2022).
- Aufmann, F. (2019). Schron bierny dla 6 ludzi na pozycji obronnej Narew-Pisa (1940). Pobrano z: <http://hauba.pl/schron-bierny-dla-6-ludzi-na-pozycji-pisy-1940/> (dostęp: 07.07.2022).
- BunkerSite – Galindestellung (Festung Dienststelle Lötzen). (2008). Pobrano z: <https://www.bunkersite.com/locations/poland/galinde/galinde.php> (dostęp: 07.07.2022).
- Chorzępa, J. (2005). Fortyfikacje. Warszawa-Gdańsk: Carta Blanca.
- Janeczko, E., Heise, M. (2013). Możliwości rozwoju turystyki militarnej w lasach na przykładzie Nadleśnictwa Wejherowo. *Studia i Materiały CEPL w Rogowie*, 15/4 (37), s. 137-143.
- Jarzyło, K. (2010). Rejon umocnień Galindestellung Ptaki-Adamusy. Pobrano z: <https://tokolno.wordpress.com/rejon-umocnien/rejon-umocnien-galindestellung-ptaki-adamusy> (dostęp: 10.07.2022).
- Jędrysiak, T., Rohrscheidt, A. (2011). Formy organizacji militarnej turystyki kulturowej w Polsce. W: Z. Surzycka-Mliczewska (red.). *Militarna turystyka kulturowa*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, s. 185-250.
- Kamil DBS (2020). Wyprawa po leśnych schronach. Pobrano z: <https://www.youtube.com/watch?v=smGQa5npNOY> (dostęp: 11.07.2022).
- Rohrscheidt, A. M. (2016). *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*. Poznań: Wydawnictwo KulTour.pl.
- Rużewicz, W. (2006). Fortyfikacje nowożytnie Prus Wschodnich: przewodnik. Łódź: Biuro Odkryć.
- Seaton, A. V. (1996). Guided by the Dark: from thanatopsis to thanatourism. *International Journal of Heritage Studies*, 2 (4), s. 234-244. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/13527259608722178>
- Żywiczyński, A. (2014). Wschodniopruska pozycja obronna – historia, stan zachowania, badania i zagospodarowanie do celów turystycznych. *Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego*, 20, s. 151-164.

Tourist attractiveness and opportunities for tourism and recreational development of fortifications on the territory of the Turośl commune

Abstract. The main aim of the article is to present the degree of tourist attractiveness and the possibilities of tourist and recreational development of the shelters belonging to the Galindestellung fortification area in the Turośl commune in the Podlaskie Voivodeship, in the opinion of the local population and a group of potential tourists living in Poland. The theoretical part presents the fortifications of the Galindestellung region (including those located in the Turośl commune). The empirical part was based on a study using the diagnostic survey method with the participation of 888 people. Based on it, it can be seen that the shelters have tourist potential, even without proper development, and constitute an important element of the identity of the local population. These facilities can also be transformed into many types of tourist attractions.

Keywords: fortifications, shelter, tourist attractiveness, tourist and recreational development